

ARKADIUSZ MELLER, *WYBORY DO SEJMU
USTAWODAWCZEGO NA MAZOWSZU PŁOCKIM
W 1919 ROKU*, SOFIA 2020, SS. 310

W 2020 r. ukazało się opracowanie dr. Arkadiusza Mellera poświęcone wyborom do Sejmu Ustawodawczego w 1919 r. na Mazowszu Płockim. Jest to poniekąd kontynuacja jego artykułu opublikowanego dwa lata wcześniej w „Bieżeńskich Zeszytach Historycznych”¹, aczkolwiek tym razem Autor skupił się jedynie na obszarze Mazowsza Płockiego. Od razu zwraca uwagę zarówno niecodzienny wydawca (B’łgarska akademija na naukite), jak i miejsce ukazania się publikacji. Cała ta specyficzna sytuacja jest efektem grantu międzynarodowego – zjawiska coraz bardziej popularnego i preferowanego na polskich uczelniach, dzięki któremu udało się pozyskać fundusze na wydanie książki.

Omawiana monografia składa się ze wstępu, zakończenia i siedmiu rozdziałów: „Pierwsze dni niepodległości na Mazowszu Płockim”; „Organizacja wyborów”; „Kampania wyborcza”; „Główne osie sporu i przełomowe momenty kampanii wyborczej”; „Listy wyborcze do Sejmu Ustawodawczego”; „Przebieg i wyniki wyborów”; „Po wyborach”.

We Wstępie Autor opisał proces wyłaniania Sejmu Ustawodawczego, ponieważ wybory w styczniu 1919 r. odbyły się tylko na części terytorium państwa polskiego, które dopiero się kształtowało i nie miało jeszcze ustalonych granic. Dalej przybliżył – z wykorzystaniem map – obszar Mazowsza Płockiego i syntetycznie scharakteryzował jego stolicę – Płock. Omówił tutaj jego tradycje historyczne, kwestie wyznaniowe, gospodarkę i kulturę w mieście u progu niepodległości Polski. Przedstawił również strukturę społeczną trzech powiatów wchodzących w skład Okręgu Wyborczego nr 6 (płockiego, płońskiego i sierpeckiego). Ich wyróżnikiem był wybitnie rolniczy charakter. W wymienionych powiatach odpowiednio 73, 88 i 84 proc. ludności mieszkało na wsi i zajmowało się rolnictwem i hodowlą.

W dalszej części Wstępu Autor uzasadnił wybór tematu, czyli brak monograficznego opracowania głosowania z 1919 r. w okręgu płockim, nie licząc artykułu recenzenta niniejszej pracy² oraz wspomnianego już tekstu A. Mellera z 2018 r., będącego pokłosiem konferencji z okazji 100-lecia odzyskania przez Polskę niepodległości. Postanowił zatem wypełnić tę lukę badawczą i omówić kampanię wyborczą na terenie okręgu nr 6, a następnie wyniki głosowania. Podstawą źródłową pracy były materiały z Archiwum Państwowego w Płocku i Archiwum Akt Nowych w Warszawie, zbiory pracowni

¹ A. Meller, *Budowanie państwowości na Mazowszu. Pierwsze wybory parlamentarne na Mazowszu Północnym w 1919 r.*, „Bieżeńskie Zeszyty Historyczne” 2018, nr 32, s. 117–164.

² G. Gołębiewski, *Wybory do Sejmu Ustawodawczego w 1919 r. w Płocku i okręgu płockim*, „Notatki Płockie”, cz. I: 1999, nr 2, s. 23–33; cz. II: 1999, nr 3, s. 23–29.

dokumentacji dziejów miasta Sierpc i miasta Płońsk, wspomnienia, akty prawne oraz ogromna liczba przyczynkarskich artykułów z prasy lokalnej i centralnej (prawie 500), dotyczących kampanii wyborczej i wyborów w okręgu nr 6.

W rozdziale pierwszym A. Meller przedstawił proces przejmowania władzy przez Polaków w listopadzie 1918 r. w miastach Mazowsza Płockiego, w tym Płocku, Płońsku, Sierpcu i sąsiednich miejscowościach oraz Wyszogrodzie. Oczywiście najwięcej miejsca poświęcił wydarzeniom w Płocku, który też jest najlepiej pod tym względem opracowany. Poza monografią Tadeusza Świeckiego i Franciszka Wybulta³ oraz pamiętnikiem Marii Macieszyny⁴ cennym źródłem informacji była tutaj prasa lokalna, zwłaszcza „Kurier Płocki”. Wspólną cechą procesu przejmowania władzy od Niemców było zwykle duże zaangażowanie miejscowych oddziałów Polskiej Organizacji Wojskowej. Były one jednak za słabe na to, aby rozbroić całe garnizony niemieckie, choć czasami udawało się odebrać broń pojedynczym żołnierzom. W konsekwencji Niemcy – głównie 11–12 listopada 1918 r. – opuścili miasta Mazowsza Płockiego z pełnym uzbrojeniem.

W rozdziale drugim zostały omówione zasady organizacji wyborów do Sejmu Ustawodawczego zarówno w skali ogólnopolskiej, jak i na Mazowszu Płockim, czyli w Okręgu Wyborczym nr 6. Autor wymienił w tabeli wszystkie okręgi z podaniem powiatów wchodzących w ich skład, miast będących siedzibami okręgowych komisji wyborczych oraz liczby mandatów do zdobycia. Przedstawił też zasady ordynacji wyborczej. Z dzisiejszego punktu widzenia pewną ciekawostką były karty wyborcze, na których widniał jedynie numer listy preferowanej przez wyborcę, bez żadnych nazwisk kandydatów. W dniu głosowania do lokalu wyborczego można było przynieść nawet własne kartki z wydrukowanym lub odręcznie napisanym numerem listy. Omawiając organizację wyborów na Mazowszu Płockim, A. Meller wymienił obwody w poszczególnych miastach i powiatach okręgu płocko-płońsko-sierpeckiego z podaniem siedziby i przewodniczącego, co jest niewątpliwą zaletą opracowania.

W rozdziałach trzecim i czwartym Autor scharakteryzował główne hasła kampanii wyborczej ugrupowań politycznych: lewicowych, mieszczańskich, endeków i ludowców. W poszczególnych podrozdziałach przedstawił najważniejsze założenia programowe tychże ugrupowań oraz przebieg (niekiedy burzliwy) wieców komitetów wyborczych. Często wówczas praktyką była obecność przeciwników politycznych na zgromadzeniach. Swoimi wypowiedziami lub zachowaniem próbowali zdezawuować mowę, wprowadzić zamieszanie, a nawet przerwać spotkanie.

Najważniejszymi zagadnieniami, które różnicowały ugrupowania biorące udział w wyborach, były m.in. aktywność polityczna kobiet i świeckość szkolnictwa. Głosowanie w 1919 r. było oczywiście pierwszym na ziemiach polskich, w którym mogły wziąć udział kobiety. Zaktywizowało to Związek Równouprawnienia Kobiet oraz partie uczestniczące w elekcji, które zabiegały o głosy elektoratu kobiecego. Natomiast kwestia świeckości szkół wypłynęła po *exposé* premiera Jędrzeja Moraczewskiego z 20 listopada 1918 r., w którym padła taka zapowiedź. Środowiska

³ T. Świecki, F. Wybult, *Mazowsze Płockie w czasach wojny światowej i powstania państwa polskiego*, Toruń 1932. Reprint tego wartościowego opracowania został wydany w 2014 r. i jest dostępny w Towarzystwie Naukowym Płockim.

⁴ M. Macieszyna, *Pamiętnik płocczanki*, oprac. A.M. Stogowska, Płock 1996.

prawicowo-klerykalne zroszczyły to jako przymiarkę do usunięcia religii ze szkół i mocno akcentowały ten wątek w swoich kampaniach wyborczych.

W rozdziale piątym A. Meller omówił listy wyborcze do sejmu z okręgu płockiego. Łącznie zgłoszono w nim 14 list z 44 kandydatami, wśród których znalazły się tylko 2 kobiety. Zamieszkiwali oni głównie teren okręgu, choć zdarzały się też osoby z Warszawy. Wśród najważniejszych kandydatów ubiegających się o miejsce w parlamencie można wymienić: ekonomistę i statystyka Włodzimierza Wakara z Polskiego Stronnictwa Ludowego, dyrektora szkoły Zygmunta Niklewskiego ze Stronnictwa Niezawisłości Narodowej, Mieczysława Niedziałkowskiego z Polskiej Partii Socjalistycznej, nauczyciela Ludomiła Czerniewskiego z listy narodowej oraz Nojacha Pryłuckiego czy Izaaka Grünbauma z list żydowskich. Wyróżnikiem ówczesnych wyborów było to, że te same osoby mogły kandydować z wielu list, a kilka list mogło z kolei tworzyć blok wyborczy. Skorzystały z tego ugrupowania chrześcijańsko-narodowe, które powołały Narodowy Blok Wyborczy Stronnictw Demokratycznych. W rezultacie o sześć miejsc przewidzianych w okręgu nr 6 rywalizowały – mimo 14 zgłoszonych list – w istocie cztery ugrupowania polskie: PSL, SNN, PPS i blok endecki oraz podzieleni politycznie Żydzi, którzy wystawili trzy odrębne listy. Zaletą rozdziału są kolorowe wykresy ilustrujące strukturę społeczno-zawodową kandydatów, ich wiek oraz miejsce zamieszkania.

Przebieg wyborów został scharakteryzowany w kolejnym rozdziale. Poddano w nim analizie także wyniki głosowania w poszczególnych powiatach i miejscowościach. Najwięcej mandatów (pięć) obsadzili kandydaci ugrupowań katolicko-narodowych. Jedynym przedstawicielem lewicy był Mieczysław Niedziałkowski z PPS. Arkadiusz Meller przybliżył też sylwetki posłów wybranych w okręgu nr 6. Niewątpliwie wyróżniał się wśród nich Niedziałkowski. Pozostali większej kariery politycznej nie zrobili, ograniczając swoją aktywność społeczną do spraw lokalnych.

W rozdziale tym znajdujemy liczne – opracowane przez Autora – tabele i wykresy, które ułatwiają analizę wyników głosowania. Przedstawił w nich m.in. frekwencję w poszczególnych gminach oraz wyniki list wyborczych w skali całego okręgu, w trzech powiatach: płockim, płońskim i sierpeckim oraz w ich najważniejszych miastach i gminach wiejskich. Porównał też rezultaty wyborów w okręgu nr 6 z uzyskanymi w sąsiednich okręgach wyborczych.

Ostatni rozdział dotyczy wydarzeń w Płocku i pozostałych miastach okręgu od wyborów do wiosny 1919 r. oraz aktywności parlamentarnej płockich posłów w tym czasie. Zajmowały ich wówczas zarówno problemy lokalne (nie tylko dotyczące okręgu nr 6), jak i sprawy wagi państwowej.

W zakończeniu Autor zwrócił uwagę na to, że wypracowane wtedy sposoby prowadzenia kampanii powtarzano w czasie kolejnych głosowań. Poza prasą i ulotkami bardzo skuteczną metodą docierania do wyborców okazały się wiece z udziałem kandydatów. Od początku swojej pracy parlamentarnej posłowie płoccy wykazywali się dużą aktywnością. Wśród nich wyróżniał się niespełna 26-letni Mieczysław Niedziałkowski z PPS, autor projektu konstytucji, który szybko stał się jednym z liderów tej partii. W kolejnych wyborach także zdobywał on mandat poselski z okręgu płockiego.

Ponieważ nie ma książek doskonałych, również i omawiana pozycja ma swoje niedociągnięcia i słabsze punkty. Pewne wątpliwości budzi układka książki, która – choć przyjemna w odbiorze – jest mało związana z tematem. Wzgorze Tumskie i katedra to wprawdzie wizytówka Płocka, jednak z wyborami do sejmu w 1919 r. ma niewiele

wspólnego. Do tego na ilustracji Adolfa Kozarskiego według drzeworytu Jana Styfięgo⁵ (dostępnej w Internecie⁶) mamy klasycystyczne wieże kościelne sprzed przebudowy katedry na początku XX w., a więc w 1919 r. katedra plocka wyglądała już inaczej. W związku z tym lepsze byłyby jakieś plakaty wyborcze z omawianego okresu, fotografie posłów lub zwykły tytuł bez ikonografiki. Poza tym oprócz nazwiska twórcy projektu okładki należałoby podać autora samej ilustracji i miejsca jej pierwotnej publikacji lub obecnego przechowywania.

Tytuł publikacji również wydaje się dyskusyjny, ponieważ jest on niezbyt precyzyjny. Wybory do sejmiku miały charakter sformalizowany i odbywały się w okręgach wyborczych. Recenzowana pozycja skupia się na okręgu nr 6, składającym się z trzech powiatów: plockiego, płońskiego i sierpeckiego. Wprawdzie obszar Mazowsza Plockiego najczęściej pokrywał się z granicami tych powiatów, jednak nie wszędzie, co widać na załączonej przez A. Mellerera mapie (s. 19). W niektórych miejscach granice powiatów przekraczały teren Mazowsza Plockiego (np. rejon Żuromina w pow. sierpeckim, rejon Brudzenia w pow. plockim i wschodnie krańce pow. płońskiego). Wszystko to sprawia, że tytuł książki powinien raczej brzmieć: *Wybory do Sejmu Ustawodawczego w 1919 r. w okręgu nr 6 (powiaty plocki, płoński i sierpecki)*, ewentualnie *Wybory do Sejmu Ustawodawczego w 1919 r. w okręgu plockim*. Wprawdzie określenie „Mazowsze Plockie” jest łatwiejsze w odbiorze niż Okręg Wyborczy nr 6, to jednak praca ma charakter naukowy, co stawia określone wymagania.

W rozdziale szóstym, omawiającym wyniki wyborów, trudno odnaleźć informację, który z kandydatów je wygrał i zdobył mandat. Zostało to niejako „schowane” w prezentacji sylwetek posłów i rozłożone na kilku stronach. Dla przejrzystości lepsze byłoby podanie nazwisk posłów, np. w tabelce, wraz z listą, z której kandydat został wybrany. Autor – jak wspomniano powyżej – wprawdzie przedstawił sylwetki posłów, jednak opracował je przede wszystkim w oparciu o ówczesną prasę i publikacje z tego okresu zawierające ich biogramy. Większość not biograficznych pozostała niedokończona za wyjątkiem Szczepana Sawickiego i Wacława Wojtulanisa, który zmarł już w 1919 r. Mimo nieco szerszego zaprezentowania osoby i aktywności parlamentarnej Mieczysława Niedziałkowskiego, nie dowiemy się nawet, że został zamordowany przez Niemców w 1940 r. w Palmirach. Na temat Karola Mierzejewskiego jest dostępny artykuł biograficzny Tomasza Piekarskiego⁷, a o ks. Stanisławie Sulińskim pisał ks. Michał Marian Grzybowski⁸. Warto było uwzględnić te teksty.

Pewne wątpliwości budzi ostatni rozdział, z którego w zasadzie można było zrezygnować. Omawianie wydarzeń społeczno-politycznych w Płocku od wyborów

⁵ Zob. K. Czarnecki, *Ikonaografia Płocka w malarstwie, rysunku i grafice do roku 1939. Katalog zbiorów Muzeum Mazowieckiego w Płocku*, Płock 1989, s. 39. Rysunek był ilustracją do artykułu F.M. Sobieszcańskiego, *Dawne ubiory i uzbrojenia. Katedra i szczytki zamku w Płocku*, „Tygodnik Ilustrowany” 1863, nr 179, s. 81.

⁶ Zob. <http://galeria.plock24.pl/displayimage.php?pid=18912> (dostęp 11 X 2021 r.).

⁷ Na przykład: T. Piekarski, *Z rodziny chłopskiej do warstwy ziemiańskiej. Życie i działalność Karola Mierzejewskiego (1879–1942)* [w:] *Państwo–Demokracja–Chłopi. Studia z historii społeczno-politycznej Polski (XVII–XX wiek). Tom studiów dedykowany Profesorowi Romualdowi Wacławowi Turkowskiemu z okazji 65-lecia urodzin i 40-lecia pracy dydaktyczno-naukowej*, red. S.J. Pastuszko, J. Szejbnis-Zdyb, Warszawa–Kielce–Pułtusk 2016, s. 277–287. Zob. też *Nauczyciele „Jagiellonki” 1906–1981*, zebrał i opracował R. Ołdakowski, Płock 1981.

⁸ M.M. Grzybowski, *Duchowieństwo diecezji plockiej*, t. 3, Płock 2012, s. 248.

do wiosny 1919 r. wykracza poza tematykę monografii, a „aktywność parlamentarna wybranych posłów z Mazowsza Płockiego” to już zupełnie inny temat na osobną publikację. Można jednak zrozumieć, że Autor chciał się pochwalić znalezionymi w Archiwum Akt Nowych i Bibliotece Sejmowej wnioskami i interpelacjami płockich posłów.

Można także dyskutować ze stwierdzeniem A. Mellera na temat wysokiej skuteczności posłów z okręgu płockiego (s. 292), skoro przeszedł ich aktywność jedynie do wiosny 1919 r. oraz nie przedstawił wyników ich interpelacji. Przykładem porażki miejscowych posłów jest niepowodzenie ich zabiegów o utrzymanie wojewódzkiego statusu Płocka⁹ czy wycofanie się rządu z planów uczynienia z Płocka węzła kolejowego¹⁰, choć ta ostatnia kwestia była bardziej rozłożona w czasie.

Mimo że bibliografia jest niezwykle obszerna, Autor nie uwzględnił jednak wszystkich dostępnych źródeł i publikacji. Pomiął np. co najmniej dwie teczki dotyczące wyborów w 1919 r., znajdujące się w archiwach w Płocku i Warszawie¹¹. Na temat przejmowania władzy przez Polaków w 1918 r. – także na Mazowszu Płockim – pisał już w 1986 r. Piotr Łossowski¹². Zabrakło również opracowania Magdaleny Bilskiej-Ciećwierz na temat Płocka w latach 1918–1921¹³, w którym procesowi przejmowania władzy w Płocku oraz wyborom w 1919 r. poświęcone są obszernie fragmenty. Można było również uwzględnić artykuł Joanny Piórkowskiej z „Rocznika Towarzystwa Naukowego Płockiego” o sytuacji w Płocku w październiku–listopadzie 1918 r. przedstawionej na łamach lokalnej prasy¹⁴.

W podrozdziale dotyczącym zająć w Kozłowie należało wykorzystać wcześniejsze publikacje, np. zeznania z procesu sądowego czy wspomnienia uczestnika wydarzeń, które rzucają na to wydarzenie nieco inne światło, tzn. eksponują nieustępliwość ziemian wobec oczekiwañ żyjących w wielkiej biedzie robotników rolnych¹⁵. Na temat płockiej Rady Delegatów Robotniczych powstała wartościowa pozycja Igora Łopatyńskiego¹⁶.

Opracowanie ma charakter naukowy i zostało wydane przez szacowną instytucję, więc bezwzględnie powinno zawierać dwa indeksy: osobowy i miejscowości. O ich zaletach i przydatności nie trzeba nikogo przekonywać.

⁹ Szerzej zob.: D. Kasprzyk, *Regionalizm płocki w II Rzeczypospolitej*, Płock 2008, s. 264–270; G. Gołębiowski, *Próby przywrócenia województwa z siedzibą w Płocku w II Rzeczypospolitej*, „Płockie Zeszyty Archiwalne” 2010, t. 1, s. 65–78. Oczywiście Płock nie był w stanie sprostać wymaganiom stawianym miastom wojewódzkim, więc starania lokalnych posłów z góry były skazane na niepowodzenie.

¹⁰ W 1919 r. przewidywano budowę linii kolejowych nie tylko na osi północ–południe, które miały priorytet, lecz także: Modlin–Płock–Włocławek, Płock–Raciąż–Ciechanów–Łomża–Augustów i Płock–Łowicz–Skierniewice. Zob. E. Brzosko, *Rozwój transportu w Polsce w latach 1918–1939*, Szczecin 1982, s. 87–88.

¹¹ Archiwum Państwowe w Płocku, Akta miasta Płocka, sygn. 21 711, Wybory do Sejmu 1918–1919; Archiwum Państwowe w Warszawie, Komenda Powiatowa Policji Państwowej w Sierpcu 1918–1924, sygn. 26, Pisma w sprawie wyborów do Sejmu Ustawodawczego w 1919 r.

¹² P. Łossowski, *Zerwane pęta. Usunięcie okupantów z ziem polskich w listopadzie 1918 roku*, Warszawa 1986.

¹³ M. Bilska-Ciećwierz, *Kiedy stała się wolność... Płock w latach 1918–1921*, Płock 2018.

¹⁴ J. Piórkowska, *Początki polskiej państwowości na terenie Płocka w 1918 roku w świetle lokalnej prasy*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego Płockiego” 2019, t. XI, s. 91–111.

¹⁵ Zob.: C. Brzeziński, *Zajścia w Kozłowie [w:] Odgłosy rewolucji październikowej na Mazowszu i Podlasiu*, praca zbior., Warszawa 1970, s. 255–257; *O kształt II Rzeczypospolitej. Procesy chłopskie w latach 1918–1922. Wybór dokumentów*, wstęp i oprac. A. Łuczak, K. Przybyś, Warszawa 1977, s. 25–44.

¹⁶ I. Łopatyński, *Płocka Rada Delegatów Robotniczych 1918–1919*, Płock 1970.

W niektórych fragmentach przydałoby się więcej akapitów, ponieważ czytanie całych stron bez nich jest nieco nużące¹⁷. Również przypisy powinny być zrobione trochę inaczej. Autor nie stosuje ogólnie przyjętej zasady podawania najpierw nazwy archiwum, potem zespołu, sygnatury i dopiero w tym miejscu tytułu dokumentu. Odwrócenie tej kolejności czyni przypisy niezbyt czytelnymi i zmusza do każdorazowego powtarzania pełnej nazwy archiwum i zespołu archiwalnego¹⁸. W bibliografii przy artykułach i publikacjach wieloczęściowych nie ma potrzeby podawania za każdym razem pełnego opisu bibliograficznego, jakby to były odrębne teksty.

Mimo tych uchybień książka ma oczywiście dużą wartość poznawczą, a poczynione powyżej uwagi nie zmieniają bardzo pozytywnej oceny monografii. Jest to pierwsze tak obszerne i staranne opracowanie wyborów do Sejmu Ustawodawczego w okręgu płockim. Należy podkreślić trud, jaki Autor sobie zadał, przeprowadzając szeroką kwerendę archiwalną oraz prasową. Niemal w 100 proc. wykorzystał dostępne źródła i literaturę. Niezwykle cenne okazały się artykuły z „Kuriera Płockiego”, które zostały uzupełnione o inne gazety, w tym centralne. Efektem dociekliwości Autora jest bardzo szczegółowe przedstawienie kampanii wyborczej do Sejmu Ustawodawczego w okręgu płockim, dzięki czemu temat ten można uznać prawie za zamknięty. Ewentualne uzupełnienia mogą dotyczyć wyłącznie szczegółów, które nie będą istotnie wpływały na obraz zaprezentowany w omawianej publikacji.

Grzegorz Gołębiowski
ORCID: 0000-0001-8408-4296

¹⁷ Zob. M. Krajewski, *O metodologii nauk i zasadach pisarstwa naukowego*, Płock 2020, s. 231.

¹⁸ A. Chodubski, *Wstęp do badań politologicznych*, Gdańsk 1995, s. 129; M. Krajewski, *op. cit.*, s. 197.